

LANDBRUGSTÆLLINGEN 1838

Historiografi

1838 lavede man den første landbrugstælling i Danmark. Resultatet blev offentliggjort i 1842 i Stat. Tabelværk 5. Hft.. Det rummer tal for udsæd, foldudbytte af de forskellige afgrøder og antallet af husdyr for sognet, herredet og amtet

Tabelkommissionen, der organiserede tællingen, havde tre forbehold over for de offentliggjorte tal – især over for foldudbyttet:

Ifølge de udsendte spørgeskemaer ønskede kommissionen foldtal for jævngode år - udsæden iberegnet; men 1837 havde ifølge kommissionen været "maadeligt". høstår, og det havde smittet af på opgivelserne.

For det andet formodede kommissionen, at bønderne havde opgivet for lave foldtal, fordi de frygtede at tallene skulle bruges som grundlag for beskatning.

For det tredje: den kornproduktion man kunne udregne på grundlag den trykte statistik ved groft sagt at gange udsæden med et foldudbytte og trække eksporten fra gav et tal, der var langt lavere end det faktiske forbrug af korn - sagde tabelkommissionen.

Denne skepsis over for tallene fra tællingen i 1838 findes hos folk, der senere har beskæftiget sig med tællingen.

Og det er jo ærgerligt for her har vi jo ellers et trykt materiale, der giver oplysninger, om alle landets sogne - lige til at bruge til udarbejdelsen af kort.

Esben Hedegaard skriver i sit upublicerede speciale fra 1984 "Bondebrug i vækst. En undersøgelse af Holevadgårdens markdrift side 19 : "Landbrugstællingen fra februar 1838 var formodentlig det nærmeste man kunne komme produktionsniveauet på det tidspunkt." Men at han argumenterer ikke nærmere mod tabelkommissionens skepsis

Kommissionens skepsis over 1838-tællingen – sandsynligvis fejlplaceret

Ordet fold dækker over flere betydning. De to vigtigste er her: fold kan være høsten divideret med udsæden. Og foldtallet kan være høsten minus udsæden divideret med udsæden.

Kommissionen siger altså, at de offentliggjorte tal for foldudbyttet er for små, fordi bønderne opgav for lave tal, fordi de frygtede at tallene skulle bruges til øget jordbeskatning.

Opgav bønderne for lave tal af frygt for øget beskatning?

Hvem er ophavsmændene til kilden?

Sognepræsterne skulle organisere tællingen. De modtog et skema med de spørgsmål, som tabelkommissionen ønskede besvaret. Tillige modtog de nogle retningslinjer for dataindsamlingen - nogle retningslinjer, som var udformet af tabelkommissionen:

Kommissionen advarer om, at det er svært at få oplysninger af denne type, fordi menigmand frygter at blive pålagt øgede byrder.

Sognepræsterne behøver ikke selv at udføre arbejdet men kan overlade det til andre - skolelærere og andre lokalkendte.

De skal instrueres i at få menigmand til at opgive de virkelige forhold. Hvad angår herregårde og andre større gårde kan man dog overlade det til besidderen forpagteren eller forvalteren at udfylde listerne.

Listerne skal ikke sendes ind til tabelkommissionen. De skal danne grundlag for præsternes indberetninger.

Når præsterne så modtager listerne fra skolelærerne og andre, skal de:

Først undersøge om nogen er blevet sprunget over.

Så skal de vurdere om forholdene er opgivet sandfærdigt, og her kan de trække på følgende ressourcer: De kender jo til tiendeforholdene, de kender deres eget sogn, de kan forhøre sig hos erfarne og kyndige mænd.

Og alt det "... vil sætte dem i stand til at berigtige de Feil, der maatte have indsneget sig, og i særdeleshed til at opgive, hvor mange Fold hver Kornsort i Sognet i det hele taget kan antages at afgive, saa at hvad der høstes mindre hos enkelte omtrent er lige med hvad der høstes mere hos andre. Selve omtællingslisterne behøve ikke hertil at indsendes, da de alene er at betragte som et Material, hvilket Sognepræsten, efter eget Skjønnende og uden dertil at binde sig, naar han finder Forandringer deri nødvendige, benytter til Beretnings Afgivelse" (Citatet stammer fra tabelkommissionens instruks til sognepræsterne)

Kommissionen forsøgte altså at få præsterne til at korrigere for forventede for små opgivelser.. -- især hvad angik foldudbyttet.

Men hvad gjorde præsterne i praksis?

I de sørgelig rester af det oprindelige materiale kan man se, at præsterne har benyttet sig af forskellige metoder til at regne sig frem til de tal, som tabelkommissionen ønskede ;men en ting er sikker. Det er, at præsterne er ophavsmænd til de tal, der ender i den trykte statistik. Derefter har tabelkommissionen også været ind over tallene.

At give bønderne ansvaret, er for smed at rette bager.

Men har præsterne så evnen og vilje til at opgive de rigtige tal?

De var loyale embedsmænd.

Nogle forsøgte i overensstemmelse med instruksen at bearbejde bønderne til at give de rigtige oplysninger.

De forsøgte sandsynligvis , at korrigere for de forventede for små foldtal i indberetningerne.

De var selv jordbrugere og kendte derfra til de lokale forhold

Fra tiendeydelserne havde de kendskab til de enkelte landbrug.

Præsterne var "fremskridtsvenlige"

Det var en forudsætning for at få embede på landet, at man havde fulgt et kursus i landøkonomi. Her havde de sandsynligvis stiftet bekendtskab med Begtrup, der var den store landøkonom omkring år 1800. Han skrev at bønderne ved århundredeskiftet høstede 5 fold på Sjælland. På den baggrund ville de sjællandske præster være mistroiske over foldtal, der ikke repræsenterede et fremskridt i forhold til de fem - og måske korrigere.

Hvis man er interesseret i disse forhold for endnu mindre områder kan man kigge i resterne af det originale materiale i Rentekammeret, eller de relevante pastoratsarkiver..

Min konklusion: Præsterne har produceret tallene bag den trykte landbrugstælling 1838. Tabelkommissionen har også haft en finger med i spillet. Begge parter har prøvet at korrigere for de fejl, som de forventede, der ville være i bøndernes opgivelser. Resultatet kan med rimelighed bruge til at belyse spørgsmål om udsæd og foldudbytte – generelt set.

Andet materiale til belysning af 1838 tællingens værdi, som kan placeres rumligt.

Skifteprotokollernes registrerings- og vurderingsforretninger rummer altid oplysninger om husdyrholdet – og undertiden om udsæd og foldudbyttet.

Man skal dog være opmærksom på, at adgangen til at sidde i uskiftet bo bliver udvidet med tiden, således at der findes færre og færre skifter i disse offentlige protokoller. Efter 1845 falder antallet af offentlige skifter voldsomt.

I min ph.d. afhandling fra 1998 ”Diffusion af ny teknologi på bondebrug 1800-1915” har jeg anvendt registrerings- og vurderingsforretninger til, at belyse udsædsmængder og foldudbytte på Gjorslev Gods på Stevns med det formål at diskutere teknologiske ændringer og ændringer landbrugsarbejdet i Danmark i slutningen af 1700-tallet og første halvdel af 1800-tallet.